

**Friedensrichter als Mittel zur Verbesserung der Effektivität des Gerichtswesens
in der Ukraine**

Olga Avtenjewa

Doktorandin am Lehrstuhl für Gerichtsbarkeit

Juristische Fakultät

Kiewer Nationale Universität Taras Schewtschenko,

Ukraine

In diesem Beitrag wird die Notwendigkeit der Einführung des Friedensrichters im Gerichtssystem der Ukraine als Mittel zur Steigerung der Effektivität des Gerichtswesens der Ukraine untersucht. Hierzu werden zunächst die Begrifflichkeiten geklärt und die Arten der Friedensjustiz im Ausland dargestellt.

Es folgt die Begründung, weshalb die Einführung der Friedensjustiz eine erhebliche Wirkung auf das Vertrauen der Bürger in die Justiz als eine der Staatsgewalten haben kann.

In dem Beitrag werden die Zusammenhänge zwischen den dynamischen Gesetzesänderungen auf dem Gebiet des Gerichtswesens der Ukraine und den Diskussionen über neue erfolgversprechende Formen der Streitbeilegung dargestellt.

Ansichts des hohen Grades an Misstrauen der Bevölkerung gegenüber den Gerichten und deren Abhängigkeit von den anderen Staatsgewalten wird die Einführung des Friedensrichters als Bestandteil des Gerichtssystems der Ukraine vorgeschlagen.

Die Aktualität des Themas belegen die positiven Erfahrungen mit Friedensrichtern im Ausland und die Notwendigkeit, das Gerichtssystem der Ukraine zu reformieren durch Entlastung, Verbesserung der Qualität der Rechtsprechung und der umfassenden Verwirklichung des Grundsatzes der Unabhängigkeit der Justiz.

Das Ziel dieses Beitrags ist die Darstellung der grundlegenden theoretischen Grundlagen des Instituts des Friedensrichters, seine Einbindung in die Garantien der richterlichen Unabhängigkeit, wozu das rechtliche Umfeld und die möglichen Zuständigkeiten des Friedensrichters im Gerichtssystem der Ukraine ausgebreitet werden.

*Мирова юстиція як шлях оптимізації ефективності судової системи України***Автенська Ольга Ігорівна***аспірантка кафедри правосуддя**юридичного факультету**Київського національного університету імені Тараса Шевченка,**Україна***Постановка проблеми**

Динамічні зміни у законодавстві, що регулює організацію та здійснення правосуддя в Україні, спричиняють нові дискусії стосовно нових перспективних форм розгляду спорів. Констатуючи лише високу недовіру суспільства до судової системи та її залежність від впливу інших гілок влади, можна запропонувати запровадження мирового судочинства в Україні як складову частину судової гілки влади.

Актуальність теми дослідження підтверджується успішністю досвіду діяльності мирових судів за кордоном та необхідністю реформувати судову систему України задля її розвантаження, покращення якості правосуддя та реалізації в повній мірі принципу незалежності суддів.

Стан дослідження

Переважає більшість вітчизняних наукових праць зачіпає дану тематику описово. На нашу думку, порівняльно-правові дослідження мають бути сконцентровані не лише на детальному огляді зарубіжного законодавства та практики, а й актуальності, необхідності та наявності відповідних соціально-економічних передумов для запровадження мирового судочинства у зарубіжних країнах з одного боку та в Україні з іншого. Втім, серед дослідників у галузі права та історії права, які звертали увагу на дану тематику, можна відзначити С. Ф. Афанасьєва, Л. О. Зайцева, С. В. Каширського, С. В. Лонську, В. М. Кампо, В. В. Крижанівського, С. В. Прилуцького, В. П. Самохвалова, В. А. Чеховича тощо.

Внесок у дослідження принципу незалежності суддів, на який звернуто увагу у цій роботі, зробили О. Б. Абросімова, В. П. Божьєв, В. Ф. Бойко, О. Д. Бойков, В. О. Гринюк, К. Ф. Гукенко, Т. М. Добровольська, В. І. Кононенко, О. М. Ларін, О. Р. Михайленко, І. Л. Петрухін, Ю. І. Стецовський тощо.

Метою даної статті є висвітлення базових теоретичних засад інституту мирових суддів, його співставлення із гарантіями незалежності суддів задля визначення правової природи та спрямованості мирового судочинства на оптимізацію ефективності судової системи України.

Викладення матеріалу

Передусім для визначення сутності інституту мирового судочинства потрібно віднайти його генезу та визначення як терміну. Термін «мировий» є похідним від поняття «мир» у значенні «порядок, спокій» (англ. peace, франц. paix). Саме з метою встановлення миру між сторонами у спорі та залагодження конфліктів і були первісно створені мирові суди та їх аналоги.¹

Слід зазначити, що для позначення аналізованого явища використовується декілька понять – інститут мирових суддів, мирова юстиція, мировий суд – причому як синоніми, хоча вони і наділені різними змістовними відтінками.² Мирова юстиція охоплює сукупність мирових судів, діяльності із здійснення мировими

суддями своїх функцій, а також органів, що здійснюють організаційне забезпечення діяльності мирових суддів (або мирових судових відомств), та їх діяльність. В свою чергу, інститутом мирових суддів є система норм, що встановлює статус мирових суддів, їх місце у судовій системі, їх компетенцію, порядок призначення (обрання), порядок наділення повноваженнями та інші організаційні питання щодо діяльності мирових суддів.³

Варто зазначити, що існують значні розрізненості у регулюванні, діяльності та розумінні сутності мирової юстиції у зарубіжних державах. Водночас спільні риси функціонування мирових судів можна виокремити, а саме:

- територіальний характер – мирові судді призначаються в чітко визначеному окрузі/муніципалітеті/місті (як правило, за місцем проживання), їхня юрисдикція поширюється лише на цю територію;

- участь місцевого населення або органів місцевого самоврядування в призначенні/обранні мирових суддів;

- обмеженість компетенції мирових судів – розгляд незначних цивільних справ або тих, що визначені законодавством як підсудні мировим судам, а також кримінальних справ про правопорушення невеликого ступеня тяжкості (такими

¹ Лонская С. В. Мировая юстиция в России: Монография. – Калининград, 2000. – 215 с

² Абушов Р. И. Генезис института мировых судей в России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2009. – 28 с.

³ Гарифуллина А. Р. О правовом институте мировых судей // Вестник экономики, права и социологии. – 2013. – № 4. – с.116-120

правопорушеннями могли б стати проступки, які чинним законодавством, на жаль, ще не визначені);

- необов'язковість, як правило, наявності у мирового судді фахової юридичної освіти, проте встановлюються певні вимоги до кандидата: авторитет, розумність, здоровий глузд, здатність діяти справедливо, загальна освіченість, повага населення до нього, відсутність судимості тощо.⁴

Враховуючи все вище наведене, інститут мирових суддів є досить поширеним та успішно функціуючою складовою судової гілки влади (в таких країнах, як Великобританія, Канада та інших). Однак, питання полягає в тому, чи може його запровадження посилити позиції незалежності суддів та оптимізувати ефективність судової влади України.

Передусім слід звернутись до сутності принципу незалежності суддів, особливостей його втілення у законодавстві та практичної реалізації. У науці висловлено чимало пропозицій щодо розуміння терміну «незалежності суддів». Уніфікуючи погляди декількох дослідників, найбільш цілісним є підхід, за яким об'єднуються змістовний

(внутрішній) та інституційний (зовнішній) аспект цього поняття.⁵ Інституційна незалежність суддів як посадових осіб передбачає систему політичних, соціально-економічних, ідеологічних, правових умов та застережень, що забезпечують функціонування судової системи від стороннього впливу з боку посадових осіб, органів влади, їх повноважень, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб. Зі змістовної точки зору незалежність суддів полягає у можливості самостійного, неупередженого і справедливого розв'язання конфлікту за своїм внутрішнім переконанням на підставі закону без будь-якого стороннього втручання.⁶

Слід наголосити на тому, що незалежність суддів не є абсолютною, вона обмежується законом, за яким судова влада реалізує свої повноваження.⁷ Не варто забувати і про те, що незалежність судді передбачає незалежність як від

⁵ Судебная власть / Под ред. И. Л. Петрухина. – М.: ООО «ТК Велби», 2003. – 720 с.

⁶ Савенко М. Д. Незалежність суддів та її правове забезпечення // Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів: Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 30-31 берез. 2005 р.; м. Харків / Редкол.: В. В. Сташис (голов, ред.) та ін. – Х.; К.: ЦНТ «Гопак», 2006. – 170 с. – с.98-110.

⁷ Курило О. М. Гарантії незалежності суддів у кримінальному процесі України // Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів: Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 30-31 берез. 2005 р.; м. Харків / Редкол.: В. В. Сташис (голов, ред.) та ін. – Х.; К.: ЦНТ «Гопак», 2006. – 170 с. – с.72-79

⁴ Блажкевич А. Перспективи впровадження інституту мирових суддів в Україні в контексті зарубіжного досвіду // Громадська думка про правотворення. – 2012. – №12. – с.3-54

зовнішнього (від факторів, що знаходяться за межами судової системи), так і внутрішнього (від факторів усередині самої судової системи) впливу на процес прийняття суддею рішення по справі.⁸

Як з теоретичної, так і з законодавчої точки зору, незалежність суддів є належно врегульованою, але, на нашу думку, потребує додаткового забезпечення через систему мирової юстиції, що, в свою чергу, посилить ефективність судової системи України. До того ж, на практиці спостерігається тенденція, а саме, – значна залежність суддів від волі виконавчої та законодавчої влади.

Ми вже звертали увагу на інституційний аспект розуміння незалежності суддів. У п.17 згаданих попередньо Рекомендацій CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи щодо суддів вказано, що, коментуючи рішення суддів, виконавча та законодавча влада мають уникати критики, яка може підірвати незалежність судової влади або довіру суспільства до неї; їм також варто уникати дій, що можуть поставити під сумнів їхнє бажання виконувати рішення суддів, за винятком випадків, коли вони мають намір їх оскаржити.

⁸ Шульгач Н. М. Поняття та сутність принципу незалежності суддів / Н. М. Шульгач // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2011. – Вип. 6. – с. 227-230

Правові реалії щодо ставлення до судової системи у державницьких колах вступають у суперечність із наведеним положенням. Наприклад, твердження про необхідність ліквідації господарських судів попереднього прем'єр-міністра з фінансових мотивів⁹ саме по собі нівелює ставлення суспільства до господарських судів, не кажучи вже про висловлення тих чи інших народних депутатів, що систематично проголошують судову систему неефективною та наскрізь корумпованою. Звісно, наявність проблем у реалізації судової влади є очевидною, однак постійний політичний тиск з боку виконавчої та законодавчої влади серед іншого віддаляє суддівство від суспільства. Останнє зумовлене і недоліками діяльності суддів, втім, за соціологічними дослідженнями, ставлення тих осіб, що брали участь у судовому розгляді, до судів є на порядок кращим, порівняно із громадянами, які ніколи із цим не стикались.¹⁰

Отже, складається ситуація, за якою ефективність судової системи України та незалежність суддів підірвана через

⁹ Яценюк запропонував ліквідувати господарські суди // Lb.ua. Вибране для всіх [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukr.lb.ua/news/2014/10/13/282389_yatsenyuk_predlozhit_likvidirovat.html

¹⁰ Бориславська О. Незалежність судової влади як умова існування конституціоналізму // Национальный юридический журнал: теория и практика. – грудень 2015. – с.57-61

низький авторитет судової системи в народі, що дає карт-бланш представникам інших гілок влади у спричиненні тиску на здійснення правосуддя та організацію судової системи. Тому доречним було б запровадження мирової юстиції в Україні, що, в свою чергу, зблизить народ з системою правосуддя, збільшить довіру до судової гілки влади, додасть ефективності системі правосуддя України, оскільки, однією з ключових ознак мирових судів є участь місцевого населення у їх формуванні. Деякі дослідники зокрема вважають, що відсутність відповідальності суддів перед територіальними громадами є однією з головних причин неефективності діючих місцевих судів.¹¹ Розширення участі народу у формуванні судової системи та здійсненні правосуддя спричинить зростання довіри з боку населення до суддів, оскільки громадяни відчуватимуть свій зв'язок, власний внесок у розбудову системи правосуддя, а, відповідно, й відповідальність за її дієвість та оптимізацію ефективності судової системи України.

Втім, вказана ідея може бути безперешкодно реалізована лише в теорії. Потрібно взяти до уваги декілька проблемних моментів. По-перше, різноманітність форм, типів та підходів до

мирової юстиції, які можуть бути запроваджені в Україні. По-друге, законодавчі перепони у реалізації найбільш перспективних зі згаданих форм. Розглянемо ці питання детальніше.

Мирові суди можна поділити на три типи залежно від їх місця в державі. Перша модель передбачає автономність та незалежність мирових судів від держави та територіальної громади, що вирішують спори шляхом примирення та медіації.¹² Запровадження такої моделі видається нам сумнівною: вона не потребує атрибуту мирової юстиції, процедури примирення та медіації успішно застосовуються і поза цією моделлю.

Друга модель мирового суду є державницькою, за якою мирові суди мають бути у складі системи державних судів, що реалізовано у Російській Федерації.¹³ В українській науковій літературі не відображено критичні зауваження російських теоретиків і практиків, що безпосередньо спостерігають чи беруть участь у функціонуванні мирових судів у Російській Федерації. Через відсутність чіткого регулювання фінансово-

¹¹ Гриневецький С. Парадокси місцевого самоврядування / Дзеркало тижня № 38 (617) 7 жовтня 2006. – с. 4

¹² Кампо В. М. Мирові судді та громадські мирові судді в Україні: проблеми та перспективи впровадження. – К.: [Ін-т громадян. Сусп.-ва: ТОВ «ІКЦ Леста»], 2007. – 40 с.

¹³ Кампо В. М. Мирові судді та громадські мирові судді в Україні: проблеми та перспективи впровадження. – К.: [Ін-т громадян. Сусп.-ва: ТОВ «ІКЦ Леста»], 2007. – 40 с.

організаційного забезпечення мирових судів (незрозуміло, хто зобов'язаний це робити – федеральна влада чи влада суб'єктів федерації) останні функціонують нерівномірно, значно відрізняючись один від одного за ефективністю.¹⁴ Більше того, у Російській Федерації мирові суди сприймаються суспільством, скоріше, як суди нижчої ланки федеральної судової системи, а не суди суб'єкта федерації, і їх хитке становище не забезпечує у повній мірі можливість реалізації поставлених перед ними завдань.¹⁵ Тому в російській правовій спільноті поширеною є думка про відмову від мирових судів із перетворенням їх у суди першої інстанції федеральної судової системи РФ.

Стосовно можливості та доцільності запровадження подібної моделі в Україні, зазначимо, що відсутність значних бюджетних накопичень у місцевих бюджетах спричинить ситуацію, аналогічну тій, що склалась у Російській Федерації. Втім, не можна не відзначити перевагу, притаманну цій моделі порівняно із наступною, – мирові суди є складовою державної системи судів, хоч і зі специфічним порядком формування

суддівського складу, що вирішує проблему виключності судів як органів, що уповноважені здійснювати правосуддя.

Третя модель є громадською, за якою мировий суд є елементом місцевого самоврядування, однак при цьому мирові судді мають обиратись з місцевого населення та вирішувати спори не лише на підставі закону, а й на засадах моралі та народної справедливості, з метою примирення сторін.¹⁶ На нашу думку, таку модель також важко назвати ефективною, оскільки вона являє собою аналог третейського суду зі спеціальним порядком формування. Крім того, не слід забувати про фінансово-організаційне забезпечення такої форми вирішення спору, яке знову ж таки може стати непосильним тягарем для місцевого бюджету. Загалом, ця модель може повторити «сумну» долю юридичної конструкції, передбаченої главою 25 Земельного кодексу України про вирішення деяких земельних спорів органами місцевого самоврядування, що частіше за все зробити не вдається через відсутність законодавчого регулювання, а також неможливість звернення рішення

¹⁴ Телегина В. А. Тенденции развития мировой юстиции в России: вопросы теории и практики // Ленинградский юридический журнал. – № 4 (38). – 2014. – с.249-258

¹⁵ Павликов С. Г. Системы судов субъектов федеративного государства. – М.: Юркомпани, 2012. – 365 с.

¹⁶ Кампо В. М. Мирові судді та громадські мирові судді в Україні: проблеми та перспективи впровадження. – К.: [Ін-т громадян. Сусп.-ва: ТОВ «ІКЦ Леста»], 2007. – 40 с.

земельної комісії до виконання, і врешті-решт спір опиняється на розгляді суду.¹⁷

Зрештою, ми вважаємо за потрібне запровадження моделі, найбільш схожої до останньої, із деякими суттєвими корективами. На нашу думку, мировий суд має формуватися в межах системи органів місцевого самоврядування. Причому сформований він має бути відповідно до умов правової дійсності на місцях. Так, провідники судової реформи 1864 р. у Російській імперії запозичили із зарубіжних доробків лише деякі загальні принципи судової організації, а система виборів мирових суддів, їх фінансування, вимоги до них, компетенція визначались безпосередньо з урахуванням вимог часу та поточної соціально-правової ситуації¹⁸. Причому, знову ж таки за аналогією із даною реформою, відправною тезою у законопроектній роботі має бути судження, що якість здійснення правосуддя залежить більше від гідності суддів, ніж від досконалості законів. Тому одним з головних завдань законодавства був пошук способів залучення до служби у судовому відомстві і утриманні у цій галузі осіб, гідних носити високе звання мирових суддів. Більше того, реформа

здійснювалась з урахуванням місцевих особливостей окремих губерній¹⁹, отже, враховуючи, що така реформа є місцевою, в Україні варто було б прораховувати вплив тих чи інших тонкощів ментальності, соціального, економічного стану у регіонах при впровадженні інституту мирової юстиції. Останньою і, напевно, найголовнішою засадою такої реформи має стати воля громад, спрямована на створення та функціонування мирових судів, оскільки саме громади виступають у даному випадку гарантом незалежності мирових суддів, обираючи їх, та, довіряючи їм вирішення спорів між громадянами.

Висновки

Отже, враховуючи вище сказане, слід визнати, що запровадження мирового судочинства може суттєво посприяти відновленню авторитету судової системи нашої держави та, відповідно, оптимізувати ефективність судової гілки у системі державної влади України. Незважаючи на складність запропонованого, створення мирових судів в Україні може мати довготривалий ефект не лише у галузі правосуддя, а й загалом у

¹⁷ Мірошніченко А. М. Земельне право України: Підручник. – 3-тє видання, допов. і перероб. – К.: Алерта, 2013. – 403 с.

¹⁸ Горская Н. И. Земское собрание и мировой суд // Вопросы истории, – № 7. – Июль 2009. с. 76-85

¹⁹ Середа О. В. Критерії добору суддівського корпусу в Російській імперії: ідеали та реалії (до 150-річчя судової реформи 1864 р.) / О. В. Середа // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. – 2014. – Вип.24. – с.138-146

соціальному вимірі за умови врахування
усіх територіальних та ментальних
особливостей того чи іншого регіону в
Україні.